

Георгій Уджмаджурідзе

Дніпровський національний університет імені О. Гончара, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ ПОСИЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Heorhii Udzhmadzhuridze

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

DETERMINANTS OF PROMOTING OF POLITICAL PARTICIPATION OF THE UKRAINE'S POPULATION

The article is devoted to the searching for influential determinants of the political participation of the population of Ukraine. The article introduces several theoretical approaches to the analysis of the phenomenon of political participation: the system-institutional approach, the conflict approach, the cultural-value approach, the communicative-interactive approach. For the basis of the empirical data is taken the combined data set of the results of the three waves of "Omnibus KIIS": December 2014, December 2015, and December 2016. Through a statistical analysis of the data, the searching for influential determinants of political participation of Ukrainian citizens has been made. The author concludes that the most influential determinants are related to the factors of social distinction and personal cognitive-psychological experience; value-identification and resource factors are much less influential.

Keywords: logistic regression, political participation, Ukraine, determinants of participation.

Постановка проблеми. Феномен політичної участі індивідів є добре відомим маркером розвинутого громадянського суспільства. У такому суспільстві превалює громадянська політична культура, функціонують добровольчі об'єднання, наявний громадський контроль за владою. Ознакою такого суспільства є активне ставлення людей до політичної сфери, їхня готовність брати участь у різних заходах та діях. Для України як для трансформаційного суспільства, траєкторія розвитку якого є демократизація суспільного буття, це питання стало вкрай актуальним за останні роки.

В центрі уваги постають питання позитивних та негативних наслідків політичної участі громадян для всієї соціальної системи. Так, з одного боку, політична участь сприяє розвитку політичних компетенцій громадян, зміцнює та закріплює агентні структури, артикулює запити громадян до політичної системи, посилює модернізацію соціальних інституцій. З іншого боку – дестабілізує політичну систему, посилює конфліктний потенціал соціальних груп, актуалізує лінії соціальних розколів, послаблює владу політичних еліт.

Таким чином, **метою** даної статті є вирішення актуального питання: дослідження чинників посилення політичної участі громадян у сучасному українському суспільстві. Для реалізації заданої мети ми: зробимо огляд теоретичних підходів до визначення сенсу політичної участі індивідів; висунемо дослідницькі гіпотези до аналізу детермінант посилення політичної участі індивідів у сучасному українському суспільстві; створимо масив емпіричних даних через злиття результатів опитування «Омнібус КМІС» за грудень 2014, грудень 2015, грудень 2016 років; оберемо змінні для рівнянь логістичної регресії; проведемо інтерпретацію отриманих результатів статистичного аналізу даних; встановимо висновки.

Огляд теоретичних підходів до визначення сенсу політичної участі індивідів. Дослідження феномену політичної участі здійснені в контекстуальному полі декількох наук, серед них: соціологія, політологія, психологія, економіка та політична економія, філософія. Ми можемо виділити декілька підходів до трактування сенсу політичної участі індивідів:

– Системно-інституційний підхід. У даному підході політична участь трактується як атрибут політичної системи, що наділений інституційними функціями по стабілізації всієї соціальної системи. Т. Парсонс під політичною участю розуміє владний атрибут колективів та їхніх членів над державою та її органами. У сучасних соціальних системах взаємовідносини політичної сфери (у вигляді уряду) та соціальної спільноти (у вигляді колективних добровольчих об'єднань)

відбуваються через «підтримку»: громадських лідерів та ініціатив з одного боку та урядових рішень та потреби в підтримці населення з іншого¹. Г. Алмонд ототожнює політичну участь із процесом артикуляції інтересів індивідів та соціальних груп. У складних політичних системах політична участь дає можливість індивідам та групам виражати вимоги стосовно повсякденних питань та загальнодержавних політик, стратегій, стандартів². С. Хантінгтон бачить в політичній участі константний процес вираження соціальними групами своїх вимог до політичних інституцій. Процеси модернізації збільшують та розширюють політичну участь індивідів та груп – первинним суб'єктом суверенітету стала нація, а політична еліта почала сприйматися легітимним носієм делегованої влади³. Р. Патнем політичну участь бачить як індикатор визначення «громадянськості» індивіда або спільноти. Громадянськість характеризується: громадянською залученістю, політичною рівністю, солідарністю, довірою та терпимістю, наявністю добровольчих асоціацій⁴.

– Конфліктний підхід. У даному підході політична участь трактується як процес вираження вимог соціальних груп (класів, спільнот, об'єднань, рухів) до політичної системи в особі політичної еліти, бюрократії та інституцій. С. Ліпсет бачить політичну участь населення умовою, яка сприяє стабільності демократії. Завдяки політичній участі створюються соціальні об'єднання, які здатні вливатися в політичне життя та вступати в певний конвенціональний конфлікт із владою⁵. Р. Дарендорф суб'єктами політичної участі бачить соціальні групи, які конфліктують заради своїх прав та економічних преференцій. Забезпечення доступу індивідів до політичної участі є головною метою політичного розвитку⁶.

– Культурно-ціннісний підхід. У даному підході політична участь трактується як маніфестація культурних та ціннісних патернів поведінки індивідів. С. Верба та Г. Алмонд політичну участь індивідів називають ключовою ознакою громадянської політичної культури. В індивідів із високою політичною компетенцією політична участь є психологічною потребою. Такі індивіди розуміють важливість та необхідність політичної участі для підтримки демократичного режиму правління⁷. Р. Інглгарт та К. Вельцель пов'язують рівень та специфіку політичної участі населення зі специфікою ціннісних орієнтацій суспільства. Емансипативна природа постматеріалістичних цінностей самовираження послаблює авторитет влади й посилює роль участі в суспільному житті. У постіндустріальну епоху традиційні інституційні форми політичної участі поступаються експресивним, спонтанним та протестним формам⁸.

– Комунікативно-інтеракційний підхід. У рамках даного підходу політична участь розглядається як певний тип усвідомленої практичної діяльності акторів по перетворенню навколишнього соціального світу задля задоволення власних потреб та інтересів. М. Олсон здійснює аналіз ролі та функцій політичної участі в контексті апробації теорії становлення держави. Політична участь у суспільстві виражається можливістю боротьби соціальних груп за політичну владу, при цьому така боротьба неможлива без демократії, яка засновується на дотриманні закону, захисті майнових та контрактних прав, наявності системи стримувань і противаг⁹. Е. Гідденс зазначає, що громадяни розвинутих суспільств віддають перевагу прямим формам політичної взаємодії – політичній участі, що реалізується через добровольчі об'єднання. Найбільш ефективним засобом реалізації інтересів громадян через політичну сферу є суспільні рухи. Суспільні рухи

¹ Парсонс, Т. (1998). *Система современных обществ*. Москва: Аспект Прес.

² Алмонд, Г., Пауэлл, Д., Стром, К., & Далтон, Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: Учебное пособие*. Москва: Аспект Прес.

³ Хантінгтон, С. (2004). *Политический порядок в меняющихся обществах*. Москва: Прогресс-Традиция. <http://yanko.lib.ru/books/politologiya/huntington-polit_poryadok-ru-a.htm> (2018, листопад, 13).

⁴ Патнем, Р. (1996). *Чтобы демократия сработала. Гражданские традиции в современной Италии*. Москва: Библиотека Московской школы политических исследований. <https://edu.kpfu.ru/pluginfile.php/113782/mod_resource/content/1/R_Patnem_-_Chtoby_demokratia_srabotala.pdf> (2018, листопад, 13).

⁵ Ліпсет, М. (2016). *Политический человек: социальные основания политики*. Москва: Мысль.

⁶ Дарендорф, Р. (2002). *Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы*. Москва: Российская политическая энциклопедия.

⁷ Алмонд, Г., Верба, С. (2014). *Гражданская культура: политические установки и демократия в пяти странах*. Москва: Мысль.

⁸ Інглгарт, Р., Вельцель, К. (2011). *Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития*. Москва: Новое издательство.

⁹ Олсон, М. (2010). Диктатура, демократия и развитие. *Экономическая политика*, 1, 167-183.

об'єднують інтереси декількох добровольчих об'єднань і здатні спричинити значні політичні та соціальні зміни в суспільстві¹. Ю. Габермас феномен політичної участі вивчає в рамках встановлення генезису творення держав-націй сучасної Європи. Національне саморозуміння трансформувало підданих у політично активних громадян шляхом створення солідарної ідентичності. Політична участь є спонтанною згодою вольових проявів представників однієї нації².

За результатами аналізу розглянутих теоретичних підходів ми можемо запропонувати наступні дослідницькі **гіпотези** до аналізу детермінант посилення політичної участі населення України:

- 1) Впливові детермінанти посилення політичної участі пов'язані з ціннісно-ідентифікаційними чинниками;
- 2) Впливові детермінанти посилення політичної участі пов'язані з ресурсними чинниками;
- 3) Впливові детермінанти посилення політичної участі пов'язані з чинниками соціальних розмежувань.

У якості **масиву емпіричних даних** для аналізу детермінант посилення політичної участі громадян у сучасному українському суспільстві ми використовуємо результати трьох хвиль опитування «Омнібус КМІС»: за грудень 2014³, грудень 2015⁴, грудень 2016 років⁵. У з'єднаній масив емпіричних даних⁶ потрапляли лише ті питання (змінні), які зустрічалися в усіх трьох хвилях опитування. Кінцева кількість спостережень для з'єданого масиву склала 6073.

Підготовка масиву для застосування методів статистичного аналізу даних на первинному етапі передбачала зменшення розмірності шкал змінних, об'єднання або видалення сильнокорелюючих змінних. Так, шкали змінних перекодовувалися або до дихотомізованих варіантів, або до порядкових, або створювалися фіктивні дихотомічні змінні. Пропущені значення або перекодовувалися у відповідь «Ні», або замінювалися методом медіани найближчих точок⁷. Вибір набору кінцевих змінних засновувався на результатах процедури бінарної логістичної регресії з використанням методу «Backward Wald» до залежних змінних форм політичної участі. Кінцевий набір змінних описаний у Таблиці 1.

Таблиця 1

Опис змінних для рівнянь бінарної логістичної регресії

<i>Змінна</i>	<i>Індикатор</i>	<i>Шкала</i>	<i>Частота (%)</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Участь у референдумі	Референдум з питання, чи вступати Україні до Європейського Союзу/Референдум з питання, чи вступати Україні до Митного союзу з Росією, Білоруссю і Казахстаном	Ні	1783 (29,4)
		Так	4290 (70,6)
Участь у виборах	Якби у найближчу неділю відбувалися вибори до Верховної Ради України, чи взяли б Ви участь у голосуванні?	Ні	3155 (52)
		Так	2918 (48)
Участь у виборчій кампанії	Участь у виборчій кампанії	Ні	4216 (69,4)
		Так	1857 (30,6)

¹ Гидденс, Э. (2004). *Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь*. Москва: Издательство «Весь Мир».

² Хабермас, Ю. (2001). *Вовлечение другого. Очерки политической теории*. Санкт-Петербург: Наука.

³ Думки та погляди населення України: грудень 2014 (ОМНІБУС КМІС 2014/12). *Національний банк досліджень*. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=112558>> (2018, листопад, 11).

⁴ Думки та погляди населення України: грудень 2015 (ОМНІБУС КМІС 2015/12). *Національний банк досліджень*. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=112671>> (2018, листопад, 11).

⁵ Думки та погляди населення України: грудень 2016 (ОМНІБУС КМІС 2016/12). *Національний банк досліджень*. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=118402>> (2018, листопад, 11).

⁶ Тут і надалі для обробки та статистичного аналізу емпіричних даних використовувався пакет SPSS v. 23 для Windows.

⁷ Даний метод використовувався для двох змінних: «Геополітичні орієнтації» та «Ставлення до РФ».

1	2	3	4
Збір підписів	Збір підписів під колективними відозвами (вимогами, закликами)	Ні	5084 (83,7)
		Так	989 (16,3)
Санкціоновані мітинги і демонстрації	Санкціоновані мітинги і демонстрації	Ні	5288 (87,1)
		Так	785 (12,9)
Загроза страйком	Загроза страйком	Ні	5942 (97,8)
		Так	131 (2,2)
Бойкот	Бойкот (відмова виконувати рішення адміністрації, органів влади)	Ні	5899 (97,1)
		Так	174 (2,9)
Несанкціоновані мітинги і демонстрації	Несанкціоновані мітинги і демонстрації	Ні	5921 (97,5)
		Так	152 (2,5)
Участь у страйках	Участь у страйках	Ні	5828 (96)
		Так	245 (4)
Голодування	Голодування протесту	Ні	6018 (99,1)
		Так	55 (0,9)
Пікетування державних установ	Пікетування державних установ	Ні	5933 (97,7)
		Так	140 (2,3)
Захоплення будівель	Захоплення будівель	Ні	6040 (99,5)
		Так	33 (0,5)
Створення незалежних владних структур	Створення незалежних від владних структур збройних формувань	Ні	6033 (99,3)
		Так	40 (0,7)
Стать	Стать Респондента	Чоловік	2323 (38,3)
		Жінка	3750 (61,7)
Телефон: мобільний	Особистий мобільний	Так	3484 (57,4)
Телефон: обидва	І мобільний, і домашній	Так	1712 (28,2)
Телефон: домашній	Тільки домашній	Так	420 (6,9)
Телефон: нема	Немає телефону	Так	401 (6,6)
Геополітичні орієнтації	Як Ви вважаєте, яким напрямком зовнішньої політики має йти Україна	приєднання до Європейського Союзу	3674 (60,5)
		неприєднання ані до Європейського Союзу, ані до Митного союзу	1468 (24,2)
		приєднання до Митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії і Вірменії	931 (15,3)
Ставлення до РФ	Якими б Ви хотіли бачити відносини України з Росією?	Відносини України з Росією мають бути такими ж, як з іншими державами – із закритими кордонами, візами, митницями	2721 (44,8)
		Україна й Росія мають бути незалежними, але дружніми державами – з відкритими кордонами, без віз і митниць	3163 (52,1)
		Україна й Росія мають об'єднатися в одну державу	189 (3,1)
Досвід: хвороба	Пережити важку хворобу близьких	Ні	5262 (86,6)
		Так	811 (13,4)

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Довід: безпорадність	Відчувати свою безпорадність	Ні	5280 (86,9)
		Так	793 (13,1)
Досвід: війна	Пережити бомбардування, обстріл	Ні	5786 (95,3)
		Так	287 (4,7)
Досвід: інший стрес	Переживати інші стресові ситуації	Ні	4825 (79,5)
		Так	1248 (20,5)
Досвід: без стресу	Жодних стресових ситуацій я не переживав (-ла)	Ні	4010 (66)
		Так	2063 (34)
Мова спілкування	Характеристика мови, якою відповідав респондент	Українська	2884 (47,5)
		Суміш української та російської мови	746 (12,3)
		Російська	2443 (40,2)
Вікова група	Вік	18-29	883 (14,5)
		30-39	1093 (18)
		40-49	920 (15,1)
		50-59	1339 (22)
		60-69	1031 (17)
		70 +	807 (13,3)
Регіон: Західний	Західний	Так	1520 (25)
Регіон: Центральний	Центральний	Так	1955 (32,2)
Регіон: Південний	Південний	Так	1407 (23,2)
Регіон: Східний	Східний	Так	1191 (19,6)
Робітник	Робітник, сільськогосподарський робітник	Так	766 (12,6)
Службовець	Службовець (заняття нефізичною працею, для якої не вимагається вища освіта)	Так	648 (10,7)
Спеціаліст	Спеціаліст (заняття нефізичною працею, для якої вимагається вища освіта)	Так	722 (11,9)
Фрілансер	Зайнятий індивідуальною трудовою діяльністю	Так	210 (3,5)
Підприємець	Підприємець, господар своєї справи, фермер	Так	98 (1,6)
Військовий	Військовослужбовець, службовець правоохоронних органів	Так	29 (0,5)
Фермер	Веду домашнє господарство	Так	529 (8,7)
Пенсіонер	Перебуваю на пенсії (за віком, через інвалідність)	Так	2250 (37)
Студент	Навчаюся (учень, студент)	Так	144 (2,4)
Безробітний	Шукаю роботу (безробітний)	Так	527 (8,7)
Інша професія	Інше	Так	150 (2,5)

Отриманий набір змінних використовувався в процедурах бінарної логістичної регресії з використанням методу «Enter». Даним методом ми можемо одночасно контролювати велику кількість чинників і виділити серед них статистично значимі та впливові детермінанти посилення політичної участі громадян України. Отримані результати для кожної форми політичної участі представлені в Таблиці 2 та Таблиці 3:

Результати бінарної логістичної регресії для залежних змінних: «Участь у референдумі», «Участь у виборах», «Участь у виборчій кампанії», «Збір підписів», «Санкціоновані мітинги», «Загроза страйком», «Бойкот»

	Участь у референдумі	Участь у виборах	Участь у виборчій кампанії	Збір підписів	Санкціоновані мітинги	Загроза страйком	Бойкот
Участь у референдумі		0,956***	0,458***	0,289**	0,38**	0,409	-0,029
Участь у виборах	0,954***		0,835***	-0,064	0,215*	-0,363	0,137
Участь у виборчій кампанії	0,455***	0,841***		1,885***	0,568***	0,176	-0,086
Збір підписів	0,227*	-0,093	1,888***		1,707***	0,92***	1,681***
Санкціоновані мітинги	0,363**	0,187*	0,544***	1,702***		1,244***	0,321
Загроза страйком	0,183	-0,427*	0,154	0,505	1,196***		1,901***
Бойкот	-0,287	0,067	-0,101	1,425***	0,192	1,896***	
Несанкціоновані мітинги	0,184	0,307	-0,273	-0,52*	1,492***	1,274***	1,897***
Участь у страйках	0,643**	0,467**	0,085	-0,563**	0,676***	1,666***	1,328***
Голодування	1,772**	-0,415	0,113	0,266	-0,572	-0,577	2,449***
Пікетування державних установ	0,007	0,063	-0,018	0,639**	0,749**	0,83*	1,364***
Захоплення будівель	0,329	-0,231	-0,532	-0,705	-0,186	0,794	-0,102
Створення незалежних структур	-0,271	0,204	-1,14*	-0,038	0,277	-1,467	0,509
Стать	-0,255***	-0,079	0,01	0,156	-0,308**	-0,606**	-0,126
Телефон: мобільний	-0,17	0,03	0,378	0,328	0,912	-0,746	-0,57
Телефон: обидва	-0,203	0,152	0,199	0,228	1,336	-0,241	-0,272
Телефон: домашній	-0,464	0,035	-0,013	0,318	0,71	-2,215	-0,152
Телефон: нема	-0,662*	-0,239	0,015	0,173	0,875	-0,606	0,67
Геополітичні орієнтації	0,375***	-0,218***	0,009	-0,062	-0,139	0,112	0,174
Ставлення до РФ	-0,585***	-0,167**	0,137*	-0,231**	-0,509***	-0,229	0,321
Досвід: хвороба	0,092	0,016	0,279**	-0,177	-0,076	0,652*	-0,089
Довід: безпорадність	0,042	0,008	-0,013	0,446***	-0,124	-0,482	-0,068
Досвід: війна	0,118	-0,917***	0,536**	-0,996***	-0,09	0,205	0,245
Досвід: інший стрес	0,223**	-0,309***	0,149	0,019	0,096	-0,287	-0,742**
Досвід: без стресу	0,299***	-0,095	-0,047	-0,227*	-0,347**	-0,565	-0,086
Мова спілкування	0,104*	-0,079	-0,22***	0,107	-0,063	-0,324	-0,404*
Вікова група	0,008	0,139***	-0,003	0,081	-0,056	-0,087	-0,251*
Регіон: Західний	1,009***	0,608***	-0,688***	0,05	0,041	-0,437	-0,204
Регіон: Центральний	0,265*	0,112	-0,67***	0,352*	-0,324	-0,515	-1,304**
Регіон: Південний	0,442***	0,583***	-0,046	0,235	-0,224	-1,753**	-0,977**
Робітник	-0,048	-0,105	0,188	0,653	0,208	0,893	-0,469
Службовець	0,069	-0,03	0,198	0,559	0,03	0,663	-1,072
Спеціаліст	0,214	0,259	0,07	0,904**	-0,095	1,132	-0,791
Фрілансер	0,099	0,427	-0,064	1,429***	0,24	1,431	-1,188
Підприємець	0,228	0,437	0,245	0,98*	0,002	-0,445	-0,035
Військовий	-0,281	0,747	0,226	1,012	-0,449	-95,545	-96,618
Фермер	0,097	0,015	0,117	0,832*	-0,14	0,282	-0,159
Пенсіонер	0,106	0,182	0,299	0,311	-0,369	0,828	-0,405
Студент	-0,062	0,445	0,45	0,58	0,213	0,818	0,068
Безробітний	-0,012	-0,071	0,226	0,667	0,041	1,012	-0,272
Константа	0,384	-1,014*	-2,012***	-4,372***	-2,147*	-3,088	-2,426
R ² Нейджелкерка	18	20,5	24,9	33,9	31,5	41,8	40,2

Примітки: У таблиці наведені значення коефіцієнту регресії B; * – p<0,05, ** – p<0,01, *** – p<0,001.

Таблиця 3

Результати бінарної логістичної регресії для залежних змінних: «Несанкціоновані мітинги», «Участь у страйках», «Голодування», «Пікетування державних установ», «Захоплення будівель», «Створення незалежних структур»

	Несанкціоновані мітинги	Участь у страйках	Голодування	Пікетування державних установ	Захоплення будівель	Створення незалежних структур
Участь у референдумі	0,252	0,695**	1,672**	0,328	1,024	-0,038
Участь у виборах	0,355	0,509**	-0,636	0,216	-0,395	0,023
Участь у виборчій кампанії	-0,253	0,044	0,044	-0,11	-0,775	-1,192*
Збір підписів	-0,173	-0,36	0,565	0,983***	-0,957	-0,11
Санкціоновані мітинги	1,525***	0,712***	-0,687	0,871***	0,515	0,598
Загроза страйком	1,05**	1,643***	-0,614	0,601	-0,013	-3,315**
Бойкот	1,578***	1,299***	2,04***	1,45***	1,304	0,821
Несанкціоновані мітинги		1,782***	0,346	1,387***	1,971**	0,283
Участь у страйках	1,661***		2,523***	1,12***	0,69	0,09
Голодування	0,451	2,575***		-0,761	2,735***	0,733
Пікетування державних установ	1,074**	1,292***	-0,608		2,548***	2,073***
Захоплення будівель	1,774**	0,257	2,617***	2,53***		3,539***
Створення незалежних структур	0,37	0,225	0,832	2,136***	3,958***	
Стать	0,075	0,128	-0,047	-0,593**	-0,699	-1,264**
Телефон: мобільний	-1,185	27,715	25,596	26,668	24,817	24,677
Телефон: обидва	-1,171	27,327	24,875	26,51	25,033	24,798
Телефон: домашній	-1,541	27,243	25,181	26,483	21,317	25,001
Телефон: нема	-1,546	27,233	24,631	24,58	25,785	25,455
Геополітичні орієнтації	-0,276	-0,245	-0,097	-0,209	0,349	0,457
Ставлення до РФ	-0,074	0,129	0,084	0,023	0,539	0,258
Досвід: хвороба	-0,022	-0,548*	-1,185	0,009	-0,423	-0,286
Довід: безпорадність	-0,058	0,429	-0,144	-0,098	-1,161	1,01*
Досвід: війна	-1,25	-2,554*	-26,35	-0,717	-92,646	1,463
Досвід: інший стрес	0,134	0,045	0,177	0,685**	-0,319	0,816
Досвід: без стресу	-0,204	-0,309	-1,054*	-0,217	-0,503	-0,506
Мова спілкування	-0,065	-0,388**	-0,122	-0,026	-0,388	-0,447
Вікова група	-0,071	-0,016	-0,124	-0,252*	-0,239	0,138
Регіон: Західний	-0,367	-0,173	-0,802	1,705**	1,325	26,569
Регіон: Центральний	0,376	-0,8*	-0,671	0,78	1,635	25,235
Регіон: Південний	-0,698	-0,68*	-2,167**	1,653**	2,199	26,139
Робітник	0,911	-0,345	26,068	0,366	38,599	24,991
Службовець	1,123	-0,547	25,74	0,616	40,241	23,946
Спеціаліст	1,083	-0,505	25,361	0,006	39,288	26,519
Фрілансер	0,289	0,056	26,497	0,534	40,419	26,22
Підприємець	2,343*	-0,822	26,162	0,705	40,382	25,209
Військовий	-94,633	0,24	0,976	-26,699	-52,582	27,18
Фермер	0,557	-0,559	24,874	-0,005	40,892	25,357
Пенсіонер	1,463	-1,082*	26,584	0,476	40,561	24,143
Студент	1,446	0,342	26,047	0,402	-54,795	26,352
Безробітний	0,995	-0,207	25,977	0,176	38,501	26,167
Константа	-4,176**	-30,547	-56,334	-31,549	-72,37	-80,752
R ² Нейджелкерка	36,8	35,7	37,8	39,6	58,2	42,4

Примітки: У таблиці наведені значення коефіцієнту регресії B; * – p<0,05, ** – p<0,01, *** – p<0,001.

Отримані результати (моделі) істотно відрізняються своєю якістю, про що свідчить показник R^2 Нейджелкерка. Такий розмах показників якості пояснюється специфікою залежних змінних: превалюють негативні відповіді на можливу політичну участь у майбутньому, тому нормальний розподіл є значно зміщеним. Прийнятна якість моделей забезпечується лише за умови включення інших форм політичної участі до рівнянь бінарної логістичної регресії. Спроби покращення моделей шляхом включення двовимірних ефектів не дали істотного приросту якості.

Перейдемо до інтерпретації отриманих результатів. У якості константи (контрольної групи) для всіх моделей виступають респонденти: які проживають у Східному регіоні, мають іншу професію аніж зазначено в анкеті, є представниками наймолодшої вікової групи, є україномовними, бажають повної незалежності від Російської Федерації, бажають приєднання України до Європейського Союзу, є чоловіками, відмовилися відповісти щодо наявності телефону або стресового досвіду та не готові до жодної з форм політичної участі в майбутньому.

Найбільше посилюють майбутню можливу участь у референдумі наступні детермінанти: готовність до голодування, проживання в Західному регіоні, готовність до участі у виборах. Менший вплив чинить: готовність до участі в страйках, у виборчих кампаніях, проживання в Південному регіоні, наявність домашнього або мобільного телефону. Незначним є вплив: нейтральних геополітичних орієнтацій, готовності до участі в санкціонованих мітингах, відсутності досвіду стресових ситуацій, проживання в Центральному регіоні, готовності до збору підписів, наявності досвіду інших стресових ситуацій та двомовності. Послаблюють натомість: більш позитивне ставлення до Росії та належність до жіночої статі.

Найбільше посилюють майбутню можливу участь у виборах наступні детермінанти: готовність до участі в референдумі та виборчій кампанії. Менший вплив чинить: проживання в Західному або Південному регіоні, готовність до участі в страйках. Незначним є вплив: готовності до участі в мітингах та належність до більш вікових груп. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: приналежність до контрольної групи, стресовий досвід війни, готовність до участі в страйках, інший стресовий досвід. Незначне послаблення чинять: більш проросійські геополітичні орієнтації та позитивне ставлення до Росії.

Найбільше посилюють майбутню можливу участь у виборчій кампанії наступні детермінанти: готовність до збору підписів, готовність до участі у виборах. Менший вплив чинить: готовність до участі в санкціонованих мітингах, стресовий досвід війни, готовність до участі в референдумі. Незначним є вплив: досвіду хвороби, більш позитивного ставлення до Росії. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: приналежність до контрольної групи, готовність до створення незалежних збройних формувань, проживання в Західному або Центральному регіоні, спілкування російською мовою.

Найбільше посилюють майбутній можливий збір підписів наступні детермінанти: готовність до участі у виборчій кампанії, санкціонованих мітингах, бойкотах, фрилансерська, підприємницька, фермерська та спеціалістська діяльність. Менший вплив чинить: готовність до пікетування державних установ, стресовий досвід безпорадності, проживання в Центральному регіоні. Незначним є вплив: готовності до участі в референдумі. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: приналежність до контрольної групи, воєнний травматичний досвід, готовність до участі в страйках і несанкціонованих мітингах. Не так сильно послаблює: більш позитивне ставлення до Росії, відсутність стресового досвіду, готовність до участі в референдумі.

Найбільше посилюють майбутній можливу участь у санкціонованих мітингах наступні детермінанти: готовність до збору підписів, готовність до участі в несанкціонованих мітингах, готовність до загрози страйком, пікетування державних установ. Менший вплив чинить: готовність до участі в страйках, у виборчій кампанії. Незначним є вплив: готовності до участі в референдумі та виборах. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: приналежність до контрольної групи, більш позитивне ставлення до Росії, відсутність стресового досвіду, приналежність до жіночої статі.

Найбільше посилюють майбутню можливу загрозу страйком наступні детермінанти: готовність до бойкоту, готовність до участі в страйках, у несанкціонованих та санкціонованих мітингах, у зборах підписів, у пікетуваннях державних установ. Меншим є вплив досвіду хвороби. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: проживання в Південному регіоні, приналежність до жіночої статі.

Найбільше посилюють майбутній можливий бойкот наступні детермінанти: готовність до голодування, до загрози страйком, до несанкціонованих мітингів, до збору підписів,

до пікетування державних установ, до участі в страйках. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: проживання в Центральному або Південному регіоні, наявність іншого стресового досвіду, спілкування на російській мові, приналежність до більш старших вікових груп.

Найбільше посилюють майбутні можливі несанкціоновані мітинги наступні детермінанти: підприємницька діяльність, готовність до захоплення державних будівель, готовність до участі в страйках, бойкотах, санкціонованих мітингах, готовність до пікетування державних установ та загрози страйком. Приналежність до контрольної групи, натомість, послаблює можливість такої політичної участі.

Найбільше посилюють майбутню можливу участь у страйках наступні детермінанти: готовність до голодування, несанкціонованих мітингів, готовність до загрози страйком, готовність до бойкоту, пікетування державних установ, санкціонованих мітингів та до участі в референдумі. Менший вплив має фактор готовності до участі у виборах. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: стресовий досвід війни, пенсійне забезпечення, проживання в Центральному або Південному регіоні, досвід хвороби та спілкування на російській мові.

Найбільше посилюють майбутнє можливе голодування наступні детермінанти: готовність до захоплення державних будівель, готовність до участі в страйках, у бойкоті та в референдумі. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: проживання в Південному регіоні та відсутність стресового досвіду.

Найбільше посилюють майбутнє можливе пікетування державних установ наступні детермінанти: готовність до захоплення державних будівель, до створення незалежних збройних структур, проживання в Західному або Південному регіоні, готовність до участі в бойкоті, у несанкціонованих мітингах та в страйках, готовність до збору підписів та до участі в санкціонованих мітингах. Менший позитивний вплив чинить фактор іншого стресового досвіду. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: приналежність до жіночої статі та приналежність до старших вікових груп.

Найбільше посилюють майбутнє можливе захоплення державних будівель наступні детермінанти: готовність до створення незалежних збройних структур, готовність до голодування, до пікетування державних установ та готовність до участі в несанкціонованих мітингах.

Найбільше посилюють майбутнє можливе створення незалежних військових структур наступні детермінанти: готовність до захоплення державних будівель, до пікетування державних установ та досвід власної безпорадності. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: готовність до загрози страйком, приналежність до жіночої статі, готовність до участі у виборчій кампанії.

Підсумовуючи результати дослідження, можемо виділити наступне: по-перше, в усіх побудованих моделях значимий вплив мають фактори готовності до інших форм політичної участі, водночас коефіцієнт кореляції Пірсона не перевищує значення 0,370 для окремих форм – аналіз особливостей цих зв'язків може бути предметом окремих досліджень. По-друге, домінуючими для більшості моделей виявилися фактори соціальних розмежувань: особливо впливовими є регіональні чинники детермінації політичної участі громадян України; фактори мовного та статевого поділу є менш впливовим у детермінації політичної участі. По-третє, впливовими виявилися чинники переживання стресового досвіду: особливо виділяється досвід переживання бомбардувань або обстрілів, який значимо детермінує форми політичної участі індивідів. По-четверте, ціннісно-ідентифікаційні чинники не продемонстрували такого значимого впливу на детермінацію форм політичної участі, як попередньо розглянуті чинники. По-п'яте, ресурсні чинники майже не продемонстрували значимого впливу на детермінацію форм політичної участі громадян України.

References:

1. Almond, G., Verba, S. (2014). *Grazhdanskaja kul'tura: politicheskie ustanovki i demokratija v pjati stranah* [Civic culture: political attitudes and democracy in five countries]. Moscow: Mysl' [Thought]. [in Russian].
2. Almond, G., Paujell, D., Strom, K., & Dalton, R. (2002). *Sravnitel'naja politologija segodnja: Mirovoj obzor: Uchebnoe posobie* [Comparative Political Science Today: A World Review: Study Guide]. Moscow: Aspekt Pres. [in Russian].
3. Darendorf, R. (2002). *Sovremennyj social'nyj konflikt. Oчерk politiki svobody* [Modern social conflict. Essay on Freedom]. Moscow: Rossijskaja političeskaja jenciklopedija [Russian political encyclopedia]. [in Russian].
4. Dumki ta pogljadi naselennja Ukraini: grudен' 2014 (OMNIBUS KMIS 2014/12) [Thoughts and views of the population of Ukraine: December 2014 (OMNIBUS KIIS 2014/12)]. *Nacional'nij bank doslidzen'*

- [National Bank of Research]. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=112558>> [in Ukrainian]. (2018, November, 11).
5. Dumki ta pogljadi naselennja Ukraïni: gruden' 2015 (OMNIBUS KMIS 2015/12) [Thoughts and views of the population of Ukraine: December 2015 (OMNIBUS KIIS 2015/12)]. *Nacional'nij bank doslidzhen'* [National Bank of Research]. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=112671>> [in Ukrainian]. (2018, November, 11).
  6. Dumki ta pogljadi naselennja Ukraïni: gruden' 2016 (OMNIBUS KMIS 2016/12) [Thoughts and views of the population of Ukraine: December 2016 (OMNIBUS KIIS 2016/12)]. *Nacional'nij bank doslidzhen'* [National Bank of Research]. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=118402>> [in Ukrainian]. (2018, November, 11).
  7. Giddens, Je. (2004). *Uskol'zajushhij mir: kak globalizacija menjaet nashu zhizn'* [A sneaking world: how globalization is changing our lives]. Moscow: Izdatel'stvo «Ves' Mir» [Publisher "All World"]. [in Russian].
  8. Habermas, Ju. (2001). *Vovlechenie drugogo. Ocherki politicheskoi teorii* [Involving the other. Essays on Political Theory]. Saint Petersburg: Nauka [Science]. [in Russian].
  9. Hantington, C. (2004). *Politicheskij porjadok v menjajushhihsja obshhestvah* [Political order in changing societies]. Moscow: Progress-Tradicija. <http://yanko.lib.ru/books/politologiya/huntington-polit_poryadok-ru-a.htm> [in Russian]. (2018, November, 13).
  10. Inghart, R., & Vel'cel', K. (2011). *Modernizacija, kul'turnye izmenenija i demokratija: Posledovatel'nost' chelovecheskogo razvitija* [Modernization, Cultural Change, and Democracy: Consistency in Human Development]. Moscow: Novoe izdatel'stvo [New Publishing]. [in Russian].
  11. Lipset, M. (2016). *Politicheskij chelovek: social'nye osnovanija politiki* [Political man: social basis of politics]. Moscow: Mysl' [Thought]. [in Russian].
  12. Olson, M. (2010). Diktatura, demokratija i razvitie [Dictatorship, democracy and development]. *Jekonomicheskaja politika* [Economic policy], 1, 167-183. [in Russian].
  13. Parsons, T. (1998). *Sistema sovremennyh obshhestv* [System of modern societies]. Moscow: Aspekt Pres. [in Russian].
  14. Patnjem, R. (1996). *Chtoby demokratija srobotala. Grazhdanskije tradicii v sovremennoj Italii* [Making Democracy Work. Civil traditions in modern Italy]. Moscow: Biblioteka Moskovskoj shkoly politicheskijh issledovanij [Library of the Moscow School of Political Studies]. <https://edu.kpfu.ru/pluginfile.php/113782/mod_resource/content/1/R_Patnem_-_Chtoby_demokratia_srobotala.pdf> [in Russian]. (2018, November, 13).